

Билиш фалсафаси (гносеология)

1

«Гносеология» - соф фалсафий категория. Унинг номи юнонча *gnosis* – билим, илм ва *logos* – таълимот, фан сўзларидан келиб чиққан. Сўзма-сўзмаъноси - «билиш ҳақидаги таълимот (фан)», «онг ҳақидаги таълимот (фан)»

Гносеология фанида ўрганилади

инсоннинг дунёни
билиш имконияти

инсоннинг ўзликни
англаш жараёни

билишнинг
билмасликдан
билим сари юксалиши

билимлар табиати ва
уларда акс этувчи
нарсаларнинг ўзаро
нисбати

Гносеологиянинг асосий муаммоси бизнинг барча
билимларимиз тажрибада
синалганми? деган «оддий» масалани ечишдан
иборат

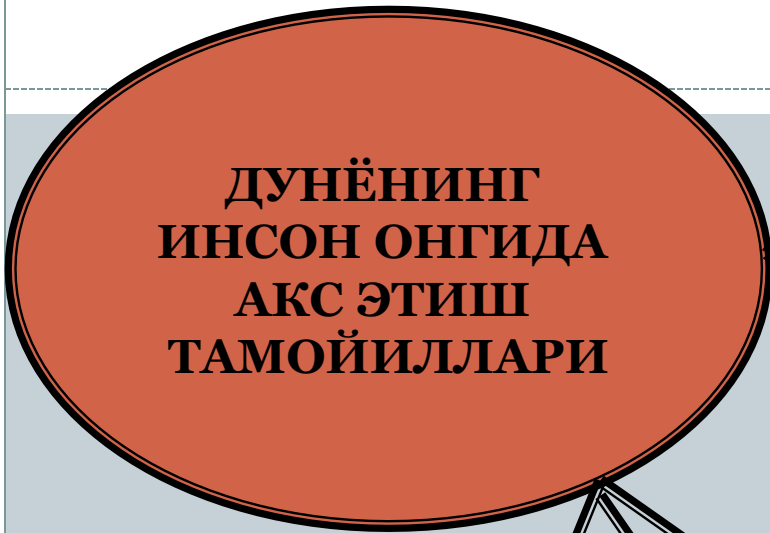
Фалсафада идрок этиш

```
graph TD; A[Фалсафада идрок этиш] --> B[перцепция  
(лот.«perception» -  
идрок этиш) ўзини  
куршаган дунёдаги  
нарсалар ва  
ходисаларни сезгилар  
орқали идрок этиш]; A --> C[апперцепция  
  
борликни ақл  
билан англаш, билиш,  
уларни  
ғояларда ифодалаш];
```

перцепция
(лот.«perception» -
идрок этиш) ўзини
куршаган дунёдаги
нарсалар ва
ходисаларни сезгилар
орқали идрок этиш

апперцепция

борликни ақл
билан англаш, билиш,
уларни
ғояларда ифодалаш

Демокритда –
образлар (эйдослар)

Янги давр –
сенсор сигналлари

Берклида –
субъектнинг сезгилари

Лейбниц билиш-
илоҳийлаштирилган ғоянинг
инсон туғма тушунчаларига
таъсири

Мах, Авенариус ва б. билиш
бу сезгиларнинг бўш ва
тежамли алоқасини амалга
оширишдир

Гегель –
мутлақ ғояни англаш

-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

**ДУНЁНИ
БИЛИШ
МУМКИН-
МИ?**

Оптимистлар
дунёни билиш
мумкинлигини
таъкидлайдилар

Агностиклар,
аксинча, буни рад
этадилар

Скептиклар
билимнинг
хақиқийлигига
шубҳа қиладилар

– борлик ҳодисалари ва
воқеаларини билиш
ўзгарувчанлиги, ўткинчилигини
мутлақлаштирувчи
агностицизмнинг йўналишларидан
бири

**Гносеологик
релятивизм**

ГНОСЕОЛОГИЯДА БИЛИМ ТАЛҚИНИ
S - Субъект - P - Предмет

ҳақиқийлик (мувофиқлик)
шарти – «агар P ҳақиқий бўлса,
у ҳолда S P ни билади»

ишончлилик (этикод, мақбуллик)
шарти – «агар S P ни билса,
у ҳолда S P га ишонади (унинг мавжудлигига
этикоди комил бўлади)

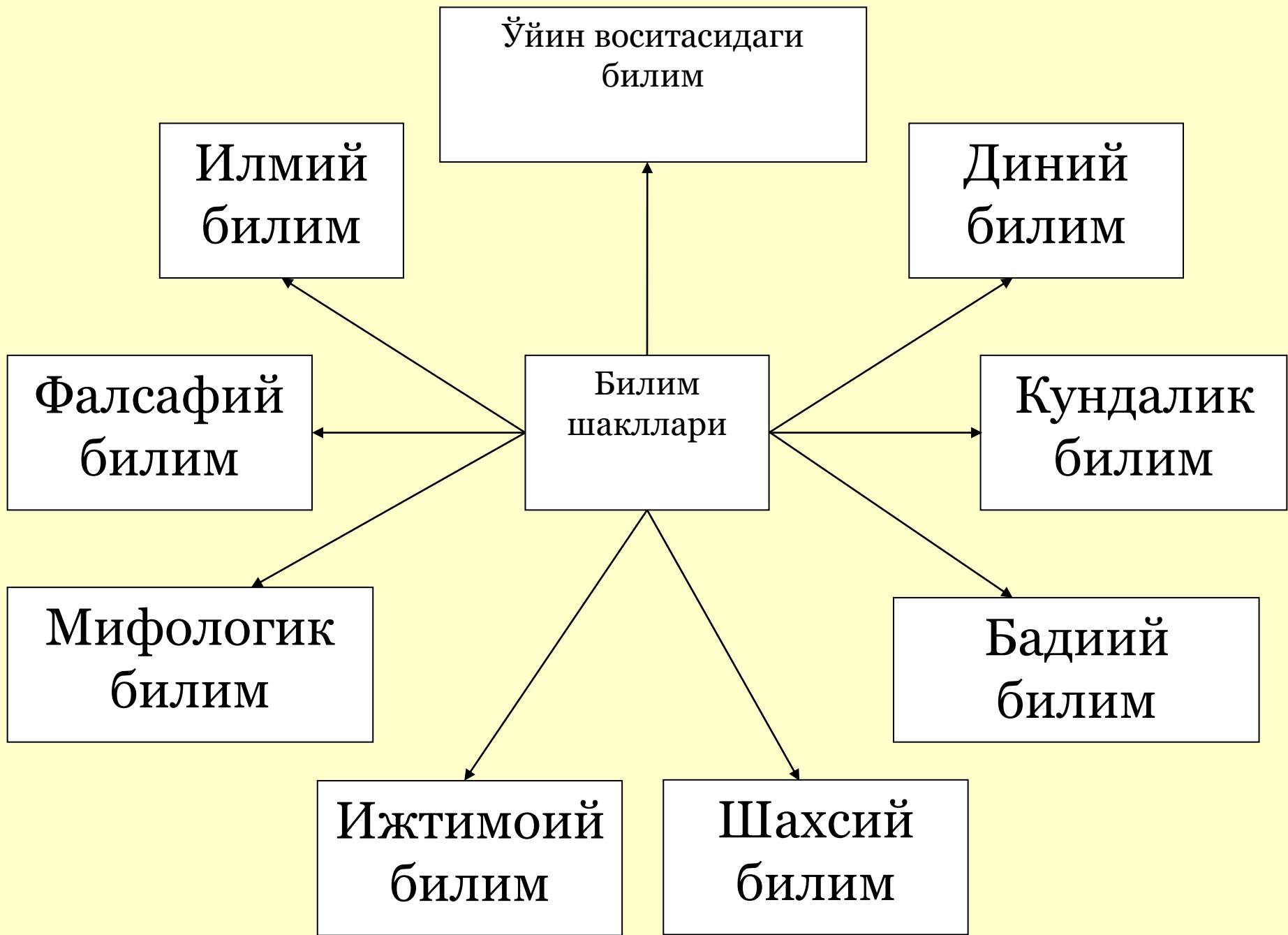
асослилик шарти
«S P ни билади, башарти у ўзининг P га
бўлган ишончини асослаб
бера олса»

**БИЛИМ – БУ ҲАҚИҚАТГА МОС
ВА АСОСЛАНГАН ИШОНЧДИР**

ОЛАМНИ АНГЛАШ, ЎЗЛАШТИРИШ УСУЛЛАРИ

моддий-техникавий –
тирикчилик
воситаларини ишлаб
чиқариш, меҳнат,
амалиёт

маънавий (идеал) –
субъект ва объектнинг
билишга доир
муносабатлари
улар ўртасидаги кўп
сонли муносабатларнинг
биридир

Кундалик билим – бу ҳар хил фаолият шакллари – жумладан ишлаб чиқариш фаолияти, эстетик фаолият, сиёсий фаолият ва ҳоказоларнинг таъсирида шаклланадиган турмуш билан боғлиқ тушунчалар мажмуи авлодлар тўплаган жамоат коллектив тажрибаси маҳсули ҳисобланади.

Ўйин воситасидаги билим
нафақат болалар, балки катталар
фаолиятининг ҳам муҳим унсури
ҳисобланади. Ўйин жараёнида шахс
қизғин билиш фаолиятини амалга оширади,
билимларнинг катта ҳажмини ўзлаштиради,
маданий бойлик – ишга доир ўйинлар,
спорт ўйинлари, актёрларнинг ўйинлари
ва шу қабиларни қон-қонига сингдиради.

Мифологик билим борлиқнинг фантастик инъикоси ҳисобланади. Мифология доирасида табиат, коинот ва одамлар, улар мавжудлигининг шарт-шароитлари, алоқа шакллари ва ҳоказолар ҳақидаги муайян билимлар шаклланган.

Бадиий билим борлиқни тушуниб
етиш рефлексиянинг ўзига хос шакли бўлиб,
у санъат борлигининг барча босқичларида –
асар зоясидан бошлаб унинг
одамлар томонидан қабул қилинишигача –
ўзига хос тарзда рўёбга чиқади.

Диний билим. Диннинг асосий вазифаси – инсон ҳаёти, табиат ва жамият борлигининг мазмунини аниқлашдан иборат. Дин универсумнинг пировард мазмунлари ҳақидаги ўз тасаввурини асослаб, дунё ва инсониятнинг бирлигини тушунишга кўмаклашади.

Фалсафий билим. Фалсафа санъат ва дин каби, билиш вазифаларини ечиш билангина кифояланмайди. Унинг бош вазифаси санъат ва дин билан уйғун ҳолда – инсоннинг дунёда маънавий мўлжал олишига кўмаклашишдан иборат. Фалсафий билиш айна шу мақсадга Бўйсундирилган.

ХУЛОСА

1. Билиш доимо қандайдир янги, илгари номаълум бўлган нарсани яратишга йўналган ижоддир. Ижоднинг бош мезони (кўрсаткичи) – олинган натижаларнинг янгилиги ва ижтимоий аҳамиятга эга эканлиги. У жуда катта ақлий ва жисмоний ҳаракат («ижод машаққатлари» деб бежиз айтмайдилар), баъзан фуқаролик жасорати ва ҳатто жонбозлик талаб қилади.
2. Шундай қилиб, инсоннинг билиши ривожланиб борувчи, фаол жараёндир. Бу, аввало, жамиятда янги эҳтиёжларнинг туғилиши, тегишли равишда амалиётнинг ривожланиши ва такомиллашуви билан белгиланади.
3. Айни шу сабабли билиш «мангу ҳаракат, қарама-қаршиликларнинг юзага келиши ва уларнинг ечилиши жараёни» деб қаралиши лозим.
4. Билиш жараёнининг ички мантиғи (изчиллиги) қандай?